

LEHETSÉGES-E A NYUGAT ÚJRA- EVANGELIZÁLÁSA?

TURGONYI ZOLTÁN

A kereszténység és civilizációnk közötti viszony jelentőségét konzervatív olvasóim számára aligha kell bizonygatnom. Az alábbiak megírására közvetlenül az indított, hogy a közelmúltban egyszerre három, e témakörrel kapcsolatba hozható új könyv került a kezembe: Chvála Márton és Nádor Koppány Zsombor egy-egy tavaly megjelent műve, valamint egy szintén 2023-ban publikált, Jancsó András és Darabos Ádám által szerkesztett tanulmánykötet. Mondandóm kifejtése során többször fogok hivatkozni ezekre, így írásom egyfajta rendhagyó könyvismertetésként is felfogható. Terjedelmi korlátjaim miatt természetesen csak néhány alap gondolatot fogalmazhatok meg, ezeket is vázlatosan. Felekezeti hovatartozásomnak megfelelően mindezt katolikus szellemben próbálok megtenni.

KERESZTÉNY INTEGRITÁS

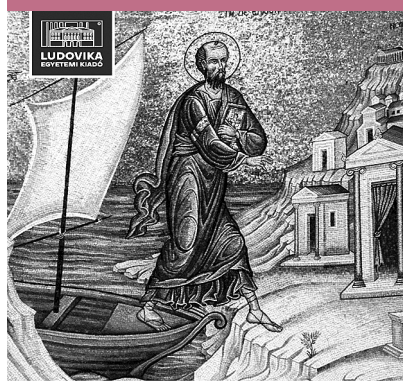
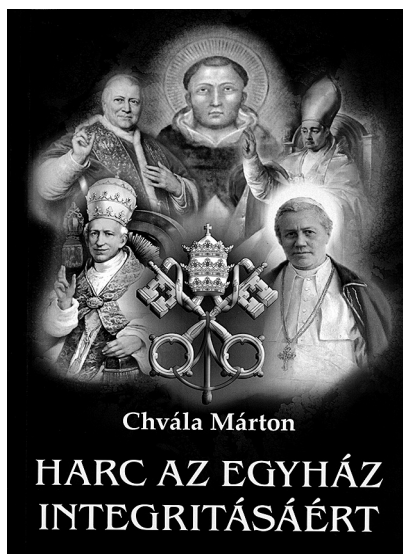
Mindenekelőtt azt kell tisztáznunk, mire hivatkozva lehet egyáltalán meggyőzni egyéneket, népeket vagy egész civilizációkat arról, hogy helyes a kereszténységet magukévá tenniük. Az e kérdésre adott klasszikus katolikus válasz röviden szólva annyi, hogy azért kell e vallást elfogadnunk, mert *igaz*, és mert ráadásul igaz volta *racionálisan belátható*. A katolikus tanítás szerint Isten létezése a kinyilatkoztatás segítségével nélkül, pusztán természetes ésszel is biztosan megismerhető a teremtményekből kiindulva,¹ és azt is ésszel lehet belátni, hogy szölt az emberiséghez, kinyilatkoztatásának őrzését és értelmezését pedig az isteni alapítású Katolikus Egyházra bízta.² Az így közvetített tanítás ugyan már tartalmaz ész feletti és pusztán ésszel fel sem ismerhető állításokat is, de ezek igazságát az őket kinyilatkoztató Isten tekintélye garantálja.³ A hit megalapozását tehát elvben az ész végzi el.

A mondottakkal összefüggésben **kulcsfontosságú, hogy a katolicizmus megtalálja a neki megfelelő filozófiát**: ennek egyrészt el kell fogadnia az objektív valóság létét és megismerhetőségét, valódi tudományként kell kezelnie a metafizikát, amely egyebek között Isten létének racionális bizonyítására és némely tulajdonságának ésszel való megragadására is képes, hiszen különben

1 Heinrich DENZINGER – Peter HÜNERMANN: *Hitvallások és az Egyház Tanítóhivatalának megnyilatkozásai*. ford. FILA Béla – JUNG László, összeáll. ROMHÁNYI Beatrix – SARBAK Gábor, szerk. BURGER Ferenc, Örökmécs – Szent István Társulat, Bányaterenyé-Bp. 2004. 3026. bekezdés. A továbbiakban: DH.

2 DH 3009., 3012., 3013., 3033., 3034.

3 DH 3008., 3032.

Nádor Koppány Zsombor

Új evangelizáció és kultúra
A keresztény üzenet létjogosultsága
és dialógusképessége a posztmodern
társadalomban

Szerkesztette
Jancsó András – Darabos Ádám
Rerum novarum 130
Tanulmányok az első szociális
enciklikáról

Könyvtermés – Chvála Márton: *Harc az egyház integritásáért* (2023), Nádor Koppány Zsombor: *Új evangelizáció és kultúra* (2023) és a *Rerum novarum 130* (2023)

nem tudna segítséget nyújtani Isten természetes ésszel való megismerésében; másrészt a kinyilatkoztatással is valamiképpen összeegyeztethetőnek kell lennie: olyan természetfogalommal kell rendelkeznie, amely nyitva hagyja a lehetőséget a természetfeletti számára is, a világ szerkezetéről olyan leírást kell adnia, amelyben értelmezhető például a szubsztancia, az akcicens, az anyag, a forma, a személy fogalma (hiszen ezek nélkül a teológia tételei sem fejezhetők ki), és így tovább.

Chvála Márton *Harc az egyház integritásáért* című könyvének egyik fő mondanivalója éppen az, hogy – amint arra a műhöz előszót író Barsi Balázs OFM is rámutat – a helytelen filozófiai alapok „teológiai zsákutcákhoz” vezethetnek a keresztény gondolkodásban.⁴ A helyes alapokat Chvála – a klasszikus egyházi álláspontnak megfelelően – a tomizmusban látja, bár elismeri, hogy lehetséges másféle bölcseletre támaszkodva is összhangban maradni a katolikus tanítással. A hiánypótlónak tekinthető kötet célja bemutatni azt a – fontosságához képest eddig nem kellő figyelemmel vizsgált – folyamatot, amelynek során a különböző 19. századi progresszista törekvések végül elvezettek a modernizmushoz. Ám ennek távolabbi előzményeiről is szó esik, különös tekintettel a középkori nominalizmusra, valamint Kant filozófiájára, ugyanakkor a későbbi fejleményekre való utalásokkal is találkozunk: a szerző úgy látja, hogy a *nouvelle théologie* valójában az új néven jelentkező modernizmus, és hogy a II. vatikáni zsinat utat nyitott azon törekvéseknek, amelyeket a pápák korábban – a könyv által tárgyalt időszakban – igyekeztek visszaszorítani. A szerző elismeréssel szól XVI. Gergely, Boldog IX. Piusz, XIII. Leó és Szent X. Piusz tevékenységéről, és természetesen bemutatja az általuk elítélt irányzatokat is, amelyek nagy része – tradicionalista, fideista, agnosztikus stb. alapon – éppen a katolicizmus már említett racionális megalapozhatóságát veszélyeztette. Ám ha valaki szilárdan meg van győződve e megalapozhatóságról, a katolicizmus igazságának bárki által racionálisan belátható voltáról, akkor könnyen juthat arra a következtetésre, hogy nemcsak egyházi, hanem állami feladat is az egyetlen igaz hit támogatása. Chvála egy helyütt ki is mondja, hogy az államnak elő kell mozdítania polgárai üdvösségét.⁵ Jegyezzük meg: a II. vatikáni zsinat *előtt* a hivatalos egyházi álláspont is a katolicizmus kifejezett állami támogatását kívánta: elvetette a vallásilag közömbös állam gondolatát, és legalább a katolikus többségű országoktól elvárta, hogy nyilvános formában álljanak ki az Egyház mellett, vegyék figyelembe ennek tanítását a törvényhozásban, más felekezetek és vallások működését pedig oly módon szabályozzák, hogy az ne gyengítse a többséghez tartozók hitét.⁶

Chvála Márton eltökélten és példás következetességgel ragaszkodik a katolikus tanítás egyfajta „zsinat előtti” modelljéhez, és ezzel nem csekély intellektuális bátorságról tesz tanúbizonyságot, hiszen e modell távol áll a mai hivatalos egyházi állásponttól, és a hívek többsége sem fogadja el, a kívülálló számára pedig alighanem teljesen idegenül hat. Azonban ha elismeréssel adózhatunk is a szerzőnek e vonatkozásban, ez nem jelenti azt, hogy mindenben egyetértünk vele. A nyugati világ szellemi helyzete ugyanis ma nem teszi lehetővé, hogy a régi

4 CHVÁLA Márton: *Harc az egyház integritásáért*. Jel, Bp. 2023. 9.

5 Uo. 50.

6 Lásd bővebben Ottaviani bíboros híres 1953-as előadását, amely a „zsinat előtti” hivatalos katolikus álláspont egyik legvilágosabb kifejtése: Alfredo OTTAVIANI: *Doveri dello Stato cattolico verso la religione*. <<https://alleanzacattolica.org/doveri-dello-stato-cattolico-verso-la-religione/?pdf=32393>>.

módon alapozzuk meg észérvekkel a katolicizmus hihetőségét, és erre hivatkozva kívánjunk egy vallási szempontoknak alárendelten működő államot.

Ennek belátásához a következőket kell figyelembe vennünk. Akárhogyan vélekedünk is a Teremtő léte, illetve a kereszténység isteni eredete melletti hagyományos észérvek önmagukban vett elméleti meggyőző erejéről, már a középkorban úgy látták, hogy az átlagember nem maga gondolja végig mindezeket s jut el ennek nyomán a katolikus tanítás igaz voltának felismeréséhez, hiszen ehhez sem ideje, sem tehetsége, sem felkészültsége nincs, hanem egyszerűen elfogadja az e kérdésekkel hivatásszerűen foglalkozó egyházi személyek tekintélyét.⁷ Napjainkban azonban, amikor **a nyugati világban nem egyetlen hegemoniát élvező egyházzal találkozunk az átlagember**, hanem felekezetek, vallások és ateista irányzatok áttekinthetetlen sokaságával, nem tudja, melyikhez forduljon, hacsak nem kötődik elég erősen ahhoz a világnézethez, amelybe „beleszületett”. Ha efféle kötődés nélkül kezdi keresni a végső kérdésekre adható feleleteket, élettörténete esetlegességein múlik, melyiket választja, hiszen idő és megfelelő képzettség híján nem tud minden világnézetet sorra megvizsgálni és így hozni megfontolt döntést.⁸ Ráadásul még az Egyház hivatott képviselői is sokszor kételkedni látszanak a kereszténység hagyományos értelemben vett igazolhatóságában. XVI. Benedek már pápává választása előtt több ízben tett olyan kijelentéseket, amelyek szerint e téren nem lehet szoros értelemben vett bizonyításról beszélni. A keresztény hit melletti döntést olykor „kalandnak” nevezi, máskor ugyanezt „ugrásként” említi (nyilvánvalóan Kierkegaard-tól származó kifejezéssel), sőt *expressis verbis* azt állítja, hogy „az alapvető keresztény döntés végső soron nem bizonyítható”, ha természettudományos vagy filozófiai értelemben vett igazolást várunk el e kérdésben.⁹

ÚJRAEVANGELIZÁLT KULTÚRA

Így hát a keresztény hit védelme és terjesztése számára új utakat kell keresni. Erre tesz kísérletet Nádor Koppány Zsombor rendkívül alapos, széles körű tájékozottságról tanúskodó, korunk kihívásait, valamint az ezekre adott – és adható – különböző keresztény válaszokat bemutató műve, az *Új evangelizáció és kultúra*.¹⁰

Kiindulópontja az, hogy a modernitás „megfosztotta önmagát a transzcendenciára való nyitottságtól”, a „modern állam pedig a társadalom vélt szabadsága érdekében a helyes élet értékrendi és erkölcsi kérdéseinek a megválaszolását másra hagyta”. Az így kialakult „világnézeti vákuumot” korunkban számtalan valláspótlék tölti ki. Az általuk képviselt „posztmodern szinkretizmus – amely igent mond a spiritualitásra, de nemet Istenre – a boldogságot és a pszichologizált, esztétizált lelket keresi, elutasítva mindenfajta felelősséget és kötöttséget”. Könyvének célja „válaszkísérletet adni ezekre a problémákra és hozzájárulni a posztmodern kultúrája, illetve a kereszténység, szűkebben a katolicizmus kultúrája közötti viszony kölcsönös, mindkét fél számára előnyös újrafogalmazásához, és felmutatni azt, hogy a kereszténység napjaink nyugati civilizációjában képes és kész megadni embertársainknak azt a szilárd alapot és irányt, amire valamennyiünknek szüksége van”.¹¹ Külön értéke a kötetnek, hogy – mint az valamennyire már az iménti idézetből is sejthető – nemcsak a katolicizmusra van tekintettel mondandójának kifejtésekor, hanem protestáns nézeteket is bemutat.

Nádor hangsúlyozza, hogy **a mai Nyugat nemcsak az egyént fosztja meg az élet értelmével kapcsolatos kérdésekre adható válaszoktól, hanem a társadalom mint olyan működését is ellehetetleníti**: a szerző a Böckenförde-

7 Aquinói Szent TAMÁS: *Summa Theologiae. II–II., q. 2., aa. 4., 6., 8. és Summa contra Gentiles. I. 4.*

8 Lásd bővebben: TURGONYI Zoltán: *Természetjogállam. Egy új erkölcsi és politikai közmegegyezés lehetséges elméleti alapjainak vázlata.* Kairosz, Bp. 2021. 14–20.

9 Joseph RATZINGER: Hit és filozófia. ford. ROKAY Zoltán, *Communio*, 1999/1. 49.; Uő: *A keresztény hit.* ford. TAMÁS Pál, *Opus Mystici Corporis*, Bécs, 1983. 19–22. és Joseph RATZINGER – XVI. BENEDEK pápa: *Hit, igazság, tolerancia.* ford. SALLAI Gábor, Ős-Kép, Bp. 2019. 150.

10 NÁDOR Koppány Zsombor: *Új evangelizáció és kultúra. A keresztény üzenet létjogosultsága és dialógusképessége a posztmodern társadalomban.* Ludovika Egyetemi, Bp. 2023.

11 Uo. 9–10.

paradoxon szellemében érvelve hangsúlyozza, hogy „a világnézetileg semleges állam azért nem képes önnön megalapozását adni, mert a vallásos hit által közvetített késztetések és kötelek jelentik a létalapját. Alapvető értékeink a teizmus által biztosított alapigazságokból erednek.”¹² Szerzőnk – lényegében itt is Böckenfördét követve – mindebből nem azt a következtetést vonja le, hogy vissza kellene térni a múltbeli keresztény államhoz, valamiképpen jogi kényszerrel biztosítva az említett „késztetések és kötelek” érvényesülését. Nádor tudomásul veszi és elfogadja a Nyugat mára kialakult világnézeti megosztottságát. Az e téren fennálló pluralitást tiszteletben tartja, nem óhajtva „a hit erőszakos rátukmálását másokra”. A meggyőzés régi, elsősorban az észre hatni kívánó módszerét már csak azért sem tekintheti elegendőnek, mert az istenérveket nem tartja kényszerítő erejűeknek.

¹² Uo. 235–236.

Keresztény horizont –
A kisdörgicsei Árpád-kori
templom 2023 őszén
(Hegedűs Zoltán felvétele)

De tegyük fel a kérdést, hogy megszabadulhatunk-e a már említett „világ-nézeti vákuumtól”, ha *együttal* – ahogyan Nádor is teszi – elkötelezzük magunkat a pluralitás tisztelete mellett, és kinyilvánítjuk attól való lemondásunkat, hogy a kereszténység számára államhatalmi eszközökkel biztosítsunk hegemóniát? Ha a kereszténység hivatalosan továbbra is csak egy a sok közül a világnézeti kínálatok piacán, vagy – Molnár Tamás találó kifejezésével élve – csupán a számos *lobby* egyike, e szerep deklarált elfogadásával voltaképpen önmagát relativizálja.¹³ Márpedig gyakorlatilag Nádor javaslata is (jóllehet szándékától függetlenül) többé-kevésbé valami effélére vezethet, hiszen az „ellenkultúra”, a „barátságos ellenzékiesség” szerepét szánja a kereszténységnek, amelynek „kritikus igent” kell mondania a világra. Az, hogy vallásunk egyáltalán komolyan vett vitapartnernek, közéleti szereplőnek számítson, és hallgassák meg az Európa

13 Vö. MOLNÁR Tamás: *A liberális hegemonia*. ford. GÁBOR Zsuzsa, Gondolat, Bp. 1993. 28.

Szociális kereszténység –
Az Actio Catholica Budapesti Csoportbizottságának 1942. évi jelentése és 1946-os, demokráciáról szóló konferenciájának kiadványa

sorsával kapcsolatos eszmecserékben egy résztvevőként a sok közül, természetesen fontos, és nyilván kedvezőbb pozíciót jelent a számunkra, mint az üldözöttség. De gondoljunk arra, hogy a hatalom részéről gyakorolt nyílt keresztényüldözésnek tekinthető események (amilyen példának okáért Páivi Räsänen finnországi pere) csak a közelmúltban kezdődtek! A nyugati világban a 20. század nagy részében még a klasszikus értelemben vett vallásszabadság érvényesült, tehát a kereszténységnek hosszú ideig *megvolt* a lehetősége ama szerep betöltésére, amelyet Nádor szán neki. Mégis évtizedek óta zajlott az elvallástalanodás, illetve a „maguk módján vallásos” emberek számának növekedése, és részben éppen ennek nyomán változott meg úgy a nyugati közgondolkodás, hogy ma már a kereszténység nyílt elnyomása is lehetőséggé vált. Ha ugyanis hitünk hivatalosan csak egy a világnézeti „piacon” fellelhető „kínálat” tárgyai közül, amelyek formálisan esélyegyenlőséget élveznek, akkor valójában hátrányba kerülünk. Helyzetünket az teszi a versenytársainkénál nehezebbé, hogy a „kínálatunk” elfogadása nehézségekkel, kényelmetlenségekkel járó szabadságkorlátozást és a keresztény tanítás kizárólagos igazságának tudomásul vételét követeli egy olyan korban, amelynek átlagembere – ahogyan ezt maga Nádor is részletesen és valóságosan bemutatja – elsősorban „élményeket” keres a vallásban, kifejezetten ódzkodva a végső elköteleződéstől és az abszolút igazságtól. Természetes tehát, hogy a „vevők” zöme a könnyebb ellenállás irányában megy el, és a közvetlenül legkellemesebb élményeket nyújtó világnézetet fogadja el vagy éppen „barkácsolja össze” magának, különböző vallási elemekből, mint „a maga módján vallásos” ember teszi.

Igaza volna tehát Molnár Tamásnak, aki szerint az egyháznak „közhatalomra van szüksége ahhoz, hogy érvényesíteni tudja befolyását a fórumon”?¹⁴ Még ha igennel válaszolnánk is e kérdésre, korunkban – tekintettel a társadalom világnézeti sokféleségére – a középkorban élvezetthez hasonló mértékű állami támogatást a kereszténység csak akkor nyerhetne el, ha észérvekkel tudná igazolni, hogy tanítása legalább annyira bizonyos, mint például egy ma

14 MOLNÁR Tamás: *Az Egyház, évszázadok zarándoka.* ford. LUKÁCSI Huba, Szent István Társulat, Bp. 1997. 147.

elfogadott és okkal végérvényesnek tartott természettudományos tétel, míg a többi vallásé és világnézete nem ilyen. Láttuk azonban, hogy efféle bizonyításra ma *gyakorlatilag* nincs mód, sőt az elméleti lehetőség is vitatott.¹⁵ Így – miközben Nádor kitűnő könyvének számos megállapításával (és főként a posztmodern világról remekül felvázolt helyzetképével) messzemenően egyetérték – a magam részéről az alábbiakban *olyan megoldást szeretnék javasolni, amely úgy szünteti meg a számunkra kedvezőtlen fenti versenyhelyzetet, s teszi a kereszténységet* (és nem csupán a katolicizmust) *az állam szövetségesévé, hogy nem tér vissza ahhoz a régi modellhez, amelyben az államnak is feladata a polgárok üdvösségének előmozdítása* (s ahol az egyetlen igaznak tekintett hit mellett a többi csak tolerálják), *hanem meghagyja a vallásszabadságot* (amely az ateizmus szabadságára is kiterjed). A pluralizmus világnézeti téren megmarad, erkölcsi téren viszont a jelenleginél valamelyest korlátozottabb lesz, ám e korlátozás olyan természetű, hogy szükségessége mindenféle vallási indoklás nélkül, józan ésszel, nem hívők által is belátható, hiszen végső soron minden olyan társadalomnak érdekében áll, amely tartósan kíván létezni. Javaslatom, mint majd kiderül, nem közvetlenül a Nyugat újraevangelizálására irányul, de ehhez a maiaknál jóval kedvezőbb feltételeket teremthet.

A LIBERALIZMUS REVÍZIÓJA

Induljunk is ki rögtön abból, hogy civilizációnkat a mai nyugati ember abban a meggyőződésben akarja működtetni, miszerint „Isten tagadása épp úgy, mint állítása, hit kérdése”.¹⁶ Az állam ennek megfelelően a „nyilvános agnoszticizmust” képviseli, azaz a vallások igazságának kérdésében nem foglal állást.¹⁷ Ám ha korunk embere e téren következetes lenne, akkor belátná, hogy így cselekvése során nem számíthat biztos isteni segítségre, hanem tevékenysége sikerességét azzal növelheti, hogy igyekszik minél kiterjedtebb racionális kontrollt szerezni az objektív valóság felett. Ez nemcsak a köznapi értelemben vett természet megismerését és irányítását jelenti, hanem az emberekét és a társadalomét is. Ezt szolgálja az erkölcs, amelynek egyik szerepe az egyének védelme, a másik pedig a társadalom folyamatos létének fenntartása.

Az utóbbi funkcióról individualista korunk hajlamos megfeledkezni, de ha a feljebb mondottakat a mai nyugati ember következetesen venné figyelembe, felismerné, hogy a népesség fennmaradásáról is csak tudatos, felelős emberi cselekvés gondoskodhat, tehát például **nem lehet teljesen magánügyként kezelni, hogy az emberek mit gondolnak a családról és a szexualitásról.** A világ feletti racionális kontroll szükségességének valódi megértése tudatosítaná az erények szükségességét, különös tekintettel azokra, amelyek az önfegyelemhez, vágyaink és indulataink megfékezéséhez szükségesek, hogy az erkölcsi normákat be tudjuk tartani. Ha valaki teremtés helyett vak természeti folyamatoknak tulajdonítja fajunk keletkezését, akkor semmi oka fennakadni azon, hogy az univerzum nem eleve „barátságos” irántunk, az ember kénytelen alkalmazkodni a világhoz, benne a többi emberhez, és életünk normális része egyfelől a konfliktus, a kudarc, az akadály, másfelől az ezek legalább részbeni elkerüléséhez szükséges erőfeszítés és önkorlátozás. Tehát éppen a liberalizmus hátteréhez tartozó világnézeti agnoszticizmus kényszerítheti rá a mai nyugati embert e liberalizmus revíziójára. E szükséges szemléletváltásnak az is része, hogy az egyén és jogai helyett a közjó, a társadalom mint olyan java kerüljön a középpontba, hiszen a társadalom nélkül az egyén és jogai sem lehetségesek: előbb azt kell tisztázni, mit kell tennünk civilizációnk tartós fennmaradásáért, azaz mik a kötelességeink, és csak az ezt követően fennmaradt mozgásteret töltheti ki a szabadságunk. *Radikális paradigmaváltás kell* tehát, ennek indokoltságát

15 Arról, hogy az eddig ismert észérvek el nem fogadása hogyan egyeztethető össze az I. vatikáni zsinaton dogmaként definiált katolikus állásponttal, lásd: TURGONYI: *I.m.* 298–305.

16 NÁDOR: *I.m.* 107.

17 A „nyilvános agnoszticizmus” (*public agnosticism*) kifejezést Molnár Tamástól kölcsönöztem, aki viszont Walter Lippmannra hivatkozva használta – THOMAS MOLNAR: *Politics and the State*. Franciscan Herald Press, Chicago, 1980. 52.

pedig a nyugati ember a fentiek alapján beláthatja, és szakíthat az objektív igazságtól és a szabadságkorlátozástól való idegenkedésével, amelyekben Nádor – mint láttuk – a kereszténység elfogadásának egyik fő akadályát látja. E fordulat szükségessége észérvekkel indokolható, anélkül, hogy a kereszténységre vagy bármely más vallásra hivatkoznánk.¹⁸

Ugyanakkor természetesen az e paradigmaváltáshoz szükséges fegyelem és önkorlátozás rengeteg frusztrációval jár, és – agnosztikus szemmel megint csak teljesen logikusan – egy ilyen világban arra sincs semmi garancia, hogy mindez „megtérül”, azaz „a jó elnyeri jutalmát” élete során. Így korunk embere azt is kénytelen belátni, hogy e frusztrációt igen sokan csak akkor képesek elviselni, ha túlvilági igazságszolgáltatásban bíznak és/vagy a betartandó normákat isteni eredetűeknek tartják. A civilizáció fennmaradásának érdekében tehát korunk nyugati államainak részéről – feltéve, hogy a már említett „nyilvános agnoszticizmust” következetesen alkalmazzák – kifejezetten észszerű magatartás lenne a vallás mint a polgárok számára biztosítandó fakultatív lehetőség támogatása, amelyet szintén az agnosztikus kiindulópont tesz lehetővé, hiszen eszerint Isten létét nemcsak bizonyítani, hanem cáfolni is lehetetlen.

Nem mindegy azonban, hogy milyen tartalmúak a támogatott vallások! Azon kívül, hogy – mint láttuk – halál utáni szankciókat ígérnek és/vagy isteni tekintéllyel ruházzák fel a normákat, ezzel segítve az erkölcsi motiválást, még legalább négy kritériumnak kell megfelelniük: 1) morális tanításuk álljon összhangban a fent említett kétfunkciós erkölccsel (lévén, hogy erre van szükség társadalmunk fennmaradásához); 2) legyen értékes a számukra az e világi valóság (hiszen ha az anyagi világot eleve rossznak, esetleg csupán látszatnak tartják, s egyoldalúan a túlvilágra összpontosítják figyelmüket, aligha képesek híveiket mozgósítani a földi civilizáció fenntartására, gazdagítására, a világ feletti említett racionális uralom növelésére); 3) válasszák elvileg külön a politikai és a vallási közösséget, tehát híveik kezeljék magukkal egyenrangú polgártársakként a más világnézetű embereket is (mivel valószínűleg egyszerre több felekezet-vallás felel meg a támogatandósághoz szükséges feltételeknek, továbbá létezhetnek olyan ateisták is, akik helyeslik a korábban említett paradigmaváltást, így pedig az ennek nyomán létrejött társadalom működéséhez szükséges normákat vallási motiváció nélkül is képesek betartani); 4) végül tartsák valóságosnak, megismerhetőnek és felhasználandónak az e világi oksági összefüggéseket. Ez utóbbi kritérium különösen fontos, hiszen az Istenben nem hívők és az e tekintetben ingadozók számára *csak* ezek az összefüggések léteznek, ezeket kívánják minél jobban racionális ellenőrzésük alá vonni, és csak akkor tudnak e téren a hívőkkel kooperálni, ha ez utóbbiak szintén elengedhetetlennek tartják az e világi valóság mind behatóbb ismeretét és az ezen alapuló felelős cselekvést, s nem tekintik egymást kölcsönösen kizárónak a jelenségek immans okokra és Istenre mint Első Okra hivatkozó magyarázatát.¹⁹

A mai nyugati államnak tehát (ha végrehajtja az említett paradigmaváltást) jó oka van rá, hogy szövetségeseinek tekintse a mondottaknak megfelelő vallásokat, anélkül persze, hogy az összes többit tiltania kellene, s hogy valamely szövetségeseinek *vallási* tanítását akarná a maga egészében elfogadtatni a társadalommal.

Mármost *legalább* egy olyan vallás bizonyosan van, amely megfelel e kritériumoknak, mégpedig éppen a kereszténység. Közismert, hogy az erkölcsi normákat Istennek mint személyes törvényhozónak tulajdonítja, s hogy túlvilági szankciókat helyez kilátásba. A négy további kritérium is érvényesül: a keresztény szerzők rendszerint elfogadják a *conkursus divinus* tanát, amely szerint Isten mint Első Ok másodlagos okokon keresztül (tehát a teremtmények saját működését felhasználva) cselekszik, azaz valóságosnak és megismerhetőnek tartják az e világi oksági hatásokat, köztük azokat is, amelyeket emberi döntések és cselekvések váltanak ki; a keresztény tanítás számos olyan elemet tartalmaz, amely az e világi valóság – az anyag, a test – pozitív értékelését fejezi ki; köztudott, hogy a kereszténységben kezdettől adott az elvi lehetőség az egyház

18 E paradigmaváltás szükségességéről bővebben: TURGONYI: *I.m.* 101–114.

19 Minderről bővebben: *Uo.* 207–218.

és az állam világos megkülönböztetésére (még ha a történelem során előfordultak is szoros összefonódások a két intézmény között); végül a kereszténység erkölcsi tanítása megfelel az említett kétfunkciós erkölcsnek, hiszen nem merül ki az egyének érdekeinek megvédésében, hanem a társadalom mint olyan folytonos létezését is szolgálja, különösen a *közjó* állandó szem előtt tartásával vagy éppen a család intézményének védelmével.²⁰

A kétfunkciós erkölcs egyébként nem egyszerűen csak egyike azon kritériumoknak, amelyek alapján az állam a szövetségesének tekinthet valamely vallást. Itt a mai állam *tanulhat is* a kereszténységtől a paradigmaváltás során, hiszen az a valami, **ami a köztudatban „keresztény erkölcsként” van jelen, túlnyomórészt a természetjoghoz tartozik, vagyis az emberi természetnek megfelelő és észérvekkel indokolható normákból áll**, tehát *de jure* az egész emberiséghez tartozik, noha jelenleg *de facto* valóban a kereszténység képviseli a legmarkánsabb formában.

KÖZJÓ

Mind a természetjog, mind az általa szolgált közjó fogalma központi szerepet játszik a katolikus társadalmi tanításban, amelynek első fontos pápai dokumentuma az 1891-ben XIII. Leó által kiadott *Rerum novarum*. Ezzel foglalkozik a három említett, tavaly megjelent könyv közül az utolsó.²¹ A Jancsó András és Darabos Ádám által szerkesztett kötetben szereplő kiváló tanulmányok szerzői közül Tóth Krisztina a *Rerum novarum* születésének körülményeit mutatja be, Beran Ferenc a dokumentum jelentőségét méltatja, Mike Károly a természetjog felől közelítve elemzi a szöveget, Botos Máté a korporatív rendszerhez, míg Zachar Péter Krisztián a jezsuita szolidarizmushoz való viszonyában tanulmányozza az enciklikát. Hörcher Ferenc a szubszidiaritás elvének kialakulásáról és szerepéről ír. Néhány szerző a *Rerum novarum* későbbi hatásával, illetve az Egyház szociális tanításának további alakulásával foglalkozik: Baritz Laura a szöveg korunknak szóló üzenetére hívja fel a figyelmet, Strausz Péter írásának témája a *Quadragesimo anno*, Sepsi Enikőé Simone Weilnek a munkáskérdéssel kapcsolatos nézeteiről szól, Tóth Tihamér Ferenc pápának a piacról és versenyről szóló megnyilatkozásait veszi szemügyre, Újházi Lóránd pedig a Szentszék és az ENSZ viszonyát tárgyalja.

Természetesen itt nincs mód az összes tanulmány részletes bemutatására. Csak egyetlen témát emelnék ki, amely cikkem egészének szempontjából is igen fontos. Mint láttuk, agnosztikus alapon, egy tudatos Teremtő létét nem feltételezve természetesnek kell tartani, hogy a világ emberi szempontból tekintve ellentmondásos, és hogy lehetetlen egy teljesen frusztrációmentes, maradéktalanul harmonikus társadalom megalkotása. Talán azt várnánk, hogy Isten létének elfogadása viszont e téren radikális szemléletváltást eredményez. Ám a kereszténység esetében ez nem így van: itt a bűnbeesés következményei miatt megmarad létünk minden nehézsége és ellentmondásossága, tehát e tekintetben is ugyanazzal a valósággal szembesül a keresztény és az ateista, még ha ennek magyarázatát másban látják is. A tökéletes társadalom így keresztény szemmel is lehetetlen, amire XIII. Leó enciklikája is nyomatékosan felhívja a figyelmet. Így a fent bemutatott paradigmaváltás a keresztény emberképnek is megfelel.

Olvasóim talán a szememre vethetik, hogy az általam javasolt megoldás a kereszténységet egy tőle idegen cél szolgálatában álló eszközzé fokozza le. Chvála Márton szerint például a társadalommal és a közjóval kapcsolatos irányelvek kifejtése az Egyháznak csak „sokadlagos, ezáltal elhanyagolható” feladata.²² Nos, én nem így gondolom, sőt az e célokkal való törődés szükségességét még a Chvála által elfogadott hagyományos katolikus szemléletből is levezethetőnek tartom. Az I. vatikáni zsinat például dogmaként mondta ki, hogy a világ

20 Minderről bővebben: *Uo.* 221–313.

21 *Rerum novarum 130. Tanulmányok az első szociális enciklikáról.* szerk. JANCÓS András – DARABOS Ádám, Ludovika Egyetemi, Bp. 2023.

22 CHVÁLA: *Lm.* 49.

XIII. Leó: *Rerum novarum* (1891)

Az egyszer vérszemet kapott újtási vágy, mely különben már régóta zavarja az államok békéjét, szükségképpen maga után vonta, hogy a fölforgatás szelleme a politika teréről a rokon nemzetgazdaságba is átlépjen. Ez már meg is történt, mert az ipar fokozódott technikája, a termelés új módjai, az urak és munkások megváltozott kölcsönös viszonya, a gazdagság fölhalmozódása kevesek kezében s a többség elszegényedése, a munkások emelkedő önbizalma és szorosabb szövetkezése s végre az erkölcsök süllyedése a harc kitörését eredményezték. A kérdés fontosságát mutatja az is, hogy milyen feszült várakozásban tartja a közhangulatot, hogy mennyire foglalkoztatja a tudósok gondolkodását, a szakemberek tanácskozásait, a nép gyűlékezeteit, a törvényhozó testületeket, az államfők tanácsadó szerveit: nincs egyetlen más ügy sem, mely az emberekben ilyen heves érdeklődést keltene.

Azért – Tisztelendő Testvérek – amint eddig hoztunk intézett körleveleinkben a polgári hatalomról, az emberi szabadságról, az államok keresztény alkotmányáról s más egyebekről a hamis vélemények megcáfolása céljából elmondottuk a szükségseket, úgy most az egyház ügyét és a közjót szem előtt tartva hasonló okokból a munkások helyzetéről tárgyalunk. Alkalmoszerűen már többször érintettük ezt a tárgyat. De ebben a körlevélben apostoli tisztünk sürgető parancsára az egész kérdést kimerítően tárgyaljuk, hogy kellő világításba kerüljenek az elvek, amelyek azt az igazság és a méltányosság alapján eldöntik. A tárgy kifejtése nehéz és nem veszélytelen. Nehéz a jogokat és a kötelességeket kimérni, amelyek a gazdagok és szegények, a munkaadók és munkavállalók közt a viszonyt szabályozzák. Veszélyes a vállalkozásunk, mert nyugtalan és ravasz emberek könnyen hamis beállításokra és a tömegek fölizgatására kihasználják. Ámde bármint is legyen, látjuk azt a nyilvánvaló tény, hogy a legszegényebb sorsú embereken hamarosan és alkalmasan segíteni kell, mert az emberiség nagy része méltánytalanul szomorú és nyomorult viszonyok közt tengődik. Miután ugyanis az iparosok régi társulatait a múlt században eltörölték s azok helyébe más védelemlől nem gondoskodtak, az újabb intézmények és állami törvények pedig a vallásos szellemet levetették, lassankint odáig jutottunk, hogy a mi korunk a munkásokat a munkaadók embertelenségének és korlátlan nyereségvágyának védtelenül kiszolgáltatta. A bajt növelte a falánk uzsora, amelyet az egyház ugyan sokszor elítélt, de a kapzsi és fősvény emberek más és más módon mégis üznek. Azután a termelés és a kereskedelem kevesek hatalmába jutott, úgy hogy néhány igen gazdag a szegények nagy tömegeire szolgál jármot rakhat.

Bíztást és teljes joggal bocsátkozunk éppen Mi e kérdésnek tárgyalásába, mivel oly bonyodalomról van szó, melyből a katolikus vallás és egyház segítsége nélkül nincs kiút. Mivel pedig a vallás megőrzése és azoknak az eszközöknek használata, amelyek az egyház hatalmában vannak, elsősorban a Mi földadatunk, hallgatással kötelességet mulasztanánk. Igaz ugyan, hogy e fontos ügy mások közreműködését is megköveteli, értjük az államok fejedelmeit, az urakat és gazdagokat éppúgy, mint a munkásokat, akiknek sorsáról van itt elsősorban szó; de azt habozás nélkül ki mondjuk, hogy minden emberi kísérlet hiábavaló lesz, ha az egyházat mellőzik. Az egyház ugyanis az, mely az evangéliumból merített tanaival a harcot vagy megszüntetheti, vagy legalább keserűségét enyhítheti – az egyeseknek nemcsak elméjét kiművelni, hanem az ő törvényei által életüket s erkölcsüket szabályozni törekszik; – az egyház az, mely sok hasznos intézménnyel javítja a szegények helyzetét; – az egyház az, mely minden osztálynak iparkodását és erejét oda akarja irányítani, hogy a munkások helyzete lehető legalkalmasabb módon javuljon, aminek elérésére az állami törvények és tekintély igénybevételét is – a maga rendje és módja szerint – szükségesnek tartja.

A munkásnak és szegénynek következő kötelmei vannak: a munkát, amelyet szabadon és méltányos szerződéssel vállalt, végezze tökéletesen és hűen; semmiféle kárt ne okozzon és urának személyét ne sértse; saját érdekében tartózkodjék az erőszaktól s ne vetemedjék soha lázadásra, ne szövetkezzenek rosszindulatú emberekkel, kik rászedik, vérmes reményeket keltenek föl benne, beválthatatlan ígéreteket tesznek, holott a velük való szövetkezésnek eredménye nem lehet más, mint feldúlt jólét s késő bánat...

Isten dicsőségére van teremtvé.²³ Ennek szokásos értelmezése szerint a teremtmények mindegyike törekszik a maga sajátos lényegének tökéletes kibontakoztatására, így fejezve ki véges formában Isten végtelen tökéletességét. Ám

23 DH 3025. – E tételt Chvála Márton is említi (CHVÁLA: *I.m.* 104.), de nem von le belőle az anyémekhez hasonló következtetéseket.

A munkát adók legfőbb kötelességei közé tartozik, hogy munkáikat ne tekintse rabszolgáknak, tisztelje bennök az emberi méltóságot, amelyet keresztény voltak még megnemesített. Értse meg, hogy a kenyérkereső munka a természetjog és a keresztény bölcsélet fényénél nem lealázó, hanem fölemelő, mert az élet fenntartásának tisztességes eszköze; ellenben csúnya és embertelen dolog az embereket a nyereszkeskedés merő eszközeinek nézni s őket csak annyira becsülni, amennyit a nyers munkaerejük ér. Ugyancsak kötelességük a munkások vallásos igényeivel és lelkeik javával számotvetni. Tehát időt kell nekik engedni, hogy vallásukat gyakorolják. Nem szabad őket a romlás és bűnözés veszélyének és csábításának kitenni, családjuk gondozásától és a takarékoságról leszoktatni, több terhet rájuk rakni, mint amennyit elbírnak vagy olyasmit követelni, ami koruknak és nemüknek meg nem felel. De mindenekfölött az a kötelességük, hogy mindenkinek megadják a magáét.

Azonban az egyház nem éri be azzal, hogy rámutat a gyógyulás útjára, hanem saját kezűleg nyújtja az orvosságot. Fő törekvése, hogy tanában és fegyelmezett szellemében nevelje az embereket s tanainak gyógyító vizeit minél szélesebb körökre iparkodik kiárasztani. Áthatni törekszik a lelkeket s hajlítani az akaratokat, hogy az isteni parancsolatok fegyelme igazgassa s kormányozza a kedélyeket. Épp e benső hatás tekintetében, mely a legfontosabb, mivel rajta fordul meg az egész kérdés, tehet az egyház utolérhetetlen sokat. Azon eszközöket ugyanis, melyeket használ, hogy a lelkekre hasson, éppen ezen célra kapta Jézus Krisztustól s így ezekben isteni erő rejlik... Egyedül ezek az eszközök tudnak a szívekig hatni s az embert rábírní, hogy a kötelesség előtt meghajoljon, szenvedélyeit fékezze, Istent és felebarátját helyesen szeresse s minden akadályt letörjön, amely az erény útjában áll. Elég a múltnak tanulságaira hivatkozni. Kétségtelen tényeket idézünk. Az emberi társadalom a kereszténység erejéből alapjában megújult. S a megújult emberiség jobbá lett, az elpusztulás végveszedelméből az életre föltámadott s akkora tökéletességre emelkedett, amilyen azelőtt nem volt s aminél nagyobb sohasem lesz. Jézus Krisztus mindeme javak forrása és végcélja. Amint tőle származtak, úgy hozzá vezetnek. Az evangélium világosságánál megismerte a világ az Ige megtestesülésének és az emberiség megváltásának nagy titkát s Jézus Krisztus, az Isten és ember élete áthatotta a népeket, az ő hitével parancsaival és törvényeivel átítatta őket. Miért is, ha van orvosság a társadalom számára, azt egyedül a keresztény élet és intézmények visszaidézésében kereshetjük. A bomladozó társadalmaknak ugyanis igen helyesen azt ajánlják, hogy ha újjá akarnak születni, térjenek vissza eredetökhöz. Mert minden társaságnak abban rejlik tökéletessége, hogy arra törjön s azt célozza, aminek kedvéért alapított, olyannyira, hogy a társadalmi életet és mozgalmakat is ugyanazon célra való törekvés szüli, mely magának a társadalomnak létet adott. Miért is az eredeti céltól eltérni annyi, mint hanyatlani, s ahhoz visszatérni annyi, mint meggyógyulni. Méltán állíthatjuk ezt az egész államról s éppoly joggal a polgárok azon osztályáról is, mely keze munkája után él s melyhez az emberek legnagyobb része tartozik.

De nem szabad szem előtt téveszteni azon alapvető igazságokat, hogy az állam mindnyájunkért van, az előkelőkért csakúgy, mint a szegényekért. A szegények ugyanis természetből fogva ugyanazon jogalapon polgárai az államnak, melyen a gazdagok, hogy ne is említsük azt, hogy éppen ők képezik minden községben a nagy többséget. Mivel pedig teljes képtelenség a polgárok egy részéről gondoskodni, a többit pedig elhanyagolni, világosan következik, hogy az állam kötelessége kellőképpen gondoskodni a szegények ügyeiről és érdekeinek védelméről; mi, ha nem történik, megsérül az igazságosság, mely azt követeli, hogy mindenkinek megadassék a magáé... Bölcsen mondja Szent Tamás: „amint a rész és az egész valamiképpen azonosak, úgy az, ami az egészé, valahogyan a részé is”. Tehát az államkormányok sok és súlyos föladatai közt fontos szerepet játszik az a kötelesség, hogy a polgárok minden egyes osztályát az osztó igazságosság sérelme nélkül egyenlőképpen védelmezzék.

XIII. Leó pápa: *Rerum Novarum* – Apostoli körlevél a munkások helyzetéről [1891] ford. Prohászka Ottokár, Szent István Társulat, Bp. 1931. 9., 13–14., 16., 17–18. oldal (részletek)

az ember lényegével jár társas mivolta, így a társadalom védelme, rendjének fenntartása elengedhetetlenül hozzátartozik a teremtésből adódó teendőinkhez, még ha az egyénnek mint ilyennek természetesen az üdvösség marad is a végső célja. A kereszténység tehát nagyon is a saját tanításának megfelelően jár el, amikor a szíven viseli a földi civilizáció sorsát. ■